

مدرسه چهارباغ

بقلم آقای جواد مجدزاده صهبا

۲

الاتر از این کتیبه یعنی جلوی غرفات شش گانه شمالی و جنوبی دست اندازهای چوبی ظریفی نصب کرده و بر هر کدام پنج مصراع از اشعار ذیل را بخط خوش نستعلیق روی زمینه مشکی خاتم سازی نموده اند :

که از عدالت او گشت ملك دين آباد	بمهد دولت سلطان حسين شاه جهان
بنای دولت و دین محکمست چون بولاد	شهنشاهی که ز معماری عنایت او
کمیته بنده درگاه او جم است و قباد	خدایگان سلاطین دهر کز سر صدق
مصالحی نشود صرف جز صلاح و سداد	ز بس بنای مساجد بمهد او بایست
بنای مدرسه‌ای کرد همچو سبع شداد	بچار باغ صفاهان بر شک هشت بهشت
که دل ز دیدن او شد ز بند غم آزاد	زهی بنای فلک رفعت مبارک پی
که سلسبیل روانی از او گرفت ارشاد	چگونه وصف کنم آب نهر صحنش را
ز لوح شمشه او روشن آفتاب سداد	عجب نباشد اگر صبح تا بشام رسد
که نقش کرده بدیوارخانه بهزاد	نگار خانه چین است طرح کاشی او
هزار صنعت شیرین چو تیشه فرهاد	بسنگ کاری صحن و از آراهش شده فرش
مؤذنان همه گلبنانک الصلوة عماد	کشیده‌اند ز گلدسته‌اش بگلشن دین
کتابخانه یونان علم را استاد	معلمی که در آنجا مدرس است بود
شدست منزل اهل کمال و استعداد	ز صدق بود چو آقا کمال سر کارش
بفکر مصرع تاریخ هر کسی افتاد	نمود چونکه با تمام این مقام رفیع
بنای مدرسه شه شد از کمال آباد	قلم گرفت و نوشت از هری بتاریخش

۱۱۱۹ کتبه محمد صالح

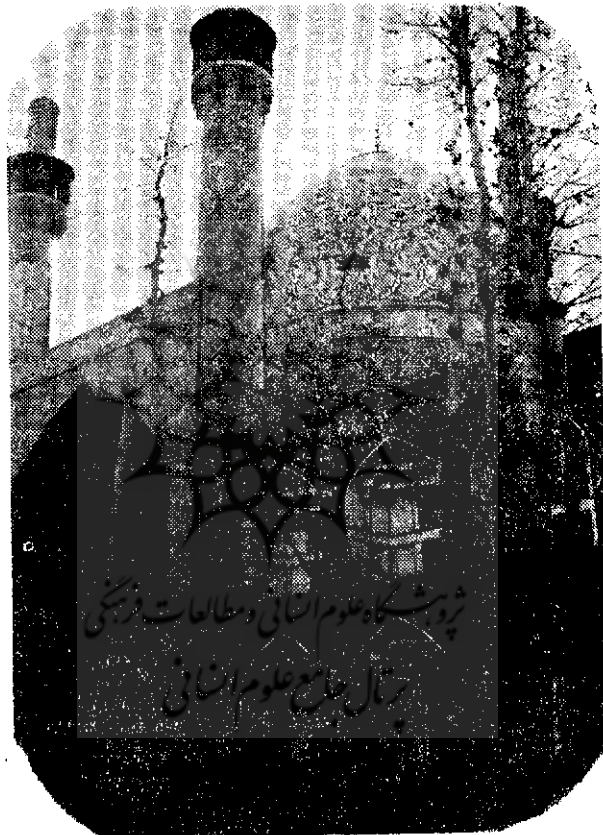
وسط دالان سنک آب حجاری شده زیبایی است مورخ سال ۱۱۱۰ و این قدیمترین

تاریخی است که در مدرسه چهارباغ بنظر میرسد .

از گوشه‌های شمالی و جنوبی دیوار شرقی دالان دور اهر و بصحن مدرسه باز میشود. طول صحن از شرق بغرب ۵ ر ۶۵ و عرض آن از شمال بجنوب ۵ ر ۵۵ متر است زمین زیر بنای مدرسه و صحن رو به رفته ۸۵۰۰ متر مربع مساحت دارد --

نهر بزرگی از متفرعات زاینده رود بنام مادی فرشادی از زیر دالان بصحن مدرسه وارد شده و پس از پیمودن سرتاسر صحن از زیر ایوان شرقی بیرون می‌رود — به‌نای مجرای آب ۴ متر و طرفین آن دوپاشویه سنگی دارد که در موقع کم آبی هم میتوان از آن استفاده نمود .

کف حیاط با تخته سنگهای بزرگ مفروش شد، و اخیراً قسمتی از سنگفرش آن تجدید گردیده است .

منظره ای از گنبد مدرسه چهار باغ

چندین چنار کهن سال و یک درخت کاج از اشجار قدیم هنوز در صحن مدرسه باقی است و باغچه های چهار گانه آن را زینت میدهد .

چند سال پیش در جلوی ایوان شمالی بدون آنکه با وجود جریان دائمی آب مورد لزوم باشد حوض بزرگی ساخته اند که اگر در همان سالهای اولیه آنرا از آب نینداخته بودند ایوان شمالی را بکلی خراب میکرد اکنون این حوض از خاک انباشته شده است و روی آن گلکاری کرده اند .

در اطراف مدرسه غیر از چهار ایوان شرقی و غربی و شمالی و جنوبی و چهار زاویه که هر یک دارای صحن کوچک هشت ضلعی هستند چهل و چهار ایوان تحتانی و فوقانی وجود دارد که عقب هر یک از آنها حجره ای ساخته اند .
از ااره ۲۲ ایوان پائین را از سنگ مرمر و روی ستونها و کتیبه ها و دست انداز ها را با کاشی معقلی زینت داده اند — لچکی ایوانهای بالا از کاشی خشت زمینه لاجوردی و لچکی ایوانهای پائین از کاشی گره سازی پوشانیده شده که نقشه و رنگ آنها هم آهنکی و جذابیت خاصی دارد .

قسمتی از تزئینات ایوان جنوبی مدرسه چهار باغ

در مدرسه چهار باغ غیر از انبار و اطاق سرابدار و غیره جمعا ۱۳۴ حجره طلبه نشین موجود است و این حجرات را طوری ساخته اند که از هر حیث رفیع نیازمندی طلاب را میکند باین معنی که در عقب هر حجره اطاق کوچکی ساخته شده که به ملت کوتاهی سقف در تابستان خنک است و در زمستان با مختصر آتشی گرم میشود پشت بام این حجرات کوچک مانند انبار مورد استفاده است و جلوی هر کدام طابوسی چوبی قرار داده اند .

کلیه حجرات و ایوانهای جلوی آنها دارای جدول کشی و نقاشی منهدب بوده که متأسفانه اکثر در تعمیرات دور از سلیقه بعدی با گچ پوشیده شده اند بالای در هر حجره پنجره چوبی آلت کاری است که شبکه های آنرا در زمستان با کاغذ مسدود میسازند - هر حجره زیلوئی مخصوص بخود داشته که هنوز قطعاتی از آنها باقی و در حاشیه هر یک این بیت را نگاشته اند.

فرش این مدرسه که روح افزاست وقف نواب اشرف و الاست روی یکی از زیلوها تاریخ ۱۱۱۹ خوانده میشود.

در انتهای غربی دیوار شمالی مدرسه حجره ای است که آنرا متعلق بشاه سلطان حسین میدانند و معروف است که در همین حجره بدست افغانه کشته شد - جلوی آن

نمای گنبد مدرسه چهار باغ از مغرب

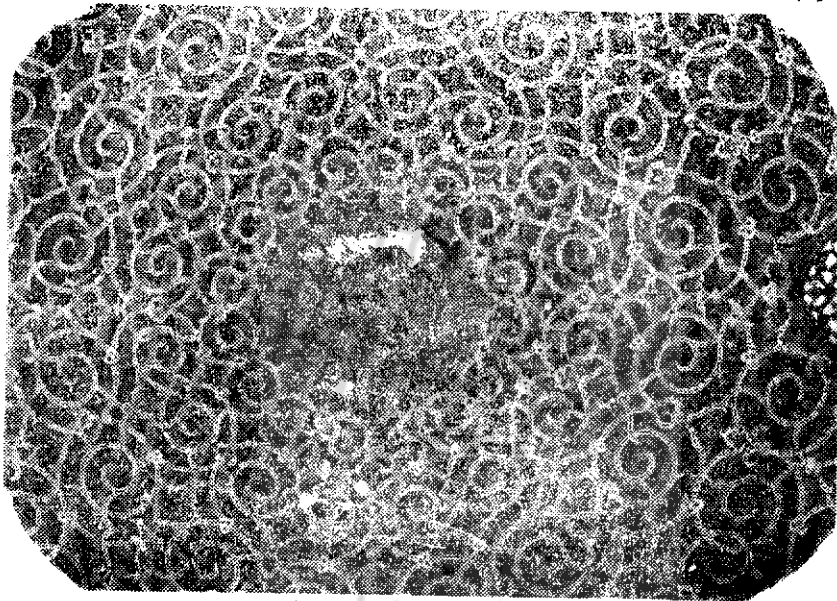
طارمی چوبی داشته که بعد از میان رفته و سال گذشته مجدداً بشکل سابق ساخته و نصب گردید - این حجره اخیراً با بکی از زیلوهای قدیمی مقروش و آنچه از کتب مدرسه باقی مانده بود در آنجا گذاشته شده است.

مهمترین قسمت مدرسه چهار باغ، مانند بیشتر مدارس و مساجد، ایوان بزرگ جنوبی و گنبد با عظمت آنست که در حقیقت قسمت اصلی بنا بشمار میرود - در طرفین ایوان دو مناره بلندی ۲۸ متر وجود دارد که روی آنها را با کاشی فیروزه ای پوشانیده و در قسمت بالا طارمیهای چوبی آلت کاری نصب کرده اند. پیشانی ایوان را لچکی کاشی

خشتی زمینه لاجوردی زیبایی زینت میدهد و کتیبه دور ایوان که تقریباً تمام آن ضمن تعمیرات اخیر تجدید شده بخط ثلث سفید بر زمینه لاجوردی مورخ سال ۱۱۲۲ و بخط عبدالرحیم جزایری است .

طول دهانه ایوان ۵۶ ر ۹ و عرض آن ۸ و ارتفاعش ۱۶ متر است که گذشته از ازاره مرمر تمام قسمتهای داخلی آن از کاشیهای خشتی زمینه لاجوردی و مقرنس کاری

و گره ساژی بسیار نفیس پوشانیده شده و کتیبه اش بخط عبدالرحیم جزایری است در عقب ایوان گنبد اصلی مدرسه قرار گرفته و کف آن که با کاشی فیروزه‌ای مفروش شده بشکل هشت ضامی است که در هر یک از جهات اصلی شاه نشینی دارد - در اینجا نیز غیر از ازاره مرمر روی دیوار هاو زیر اطاق تماماً از کاشی خشت زمینه

کاشیکاری زیر طاق گنبد مدرسه چهارباغ

لاجوردی و لچکی های طلائی رنگ با نقوش بسیار جذاب زینت یافته و در حقیقت مهمترین شاهکار معماری و نقاشی و کاشیکاری او اخردوره صفوی بشمار میرود . دور گلولی گنبدو اطراف شاه نشینها و رواقها کتیبه‌هایی بخط عبدالرحیم دیده میشود که تاریخ تحریر یکی از آنها سال ۱۱۲۱ و دیگری ۱۱۲۶ میباشد و این آخرین تاریخی است که در کتیبه‌های مدرسه چهارباغ از دوره صفوی موجود است .

در انتهای کتیبه‌ای که دور شاه نشین غربی است عبارت ذیل خوانده میشود :

« هشت کتیبه و اطراف گنبد و هشت تعمیر شد ۱۳۵۳ »

از چهار پنجره معلق زیر گنبد و سه پنجره بالای شاه نشینهای شرفی و غربی و جنوبی روشنائی بدرون گنبد میتابد و جلوه خاصی بکاشیهای ظریف آن میدهد . در انتهای شاه نشین جنوبی معراب ظریفی ساخته شده که تزئینات آن از یک پیچ

فیروزه ای و کاشیهای گره سازی و یک لچکی معرق تشکیل یافته و در مغرب آن منبر دوازده پله ایست از سنک مرمر یکپارچه که خود نمونه کاملی از صنعت حجاری آنهد میباشند. در زوایای چهار گانه زیر گنبد چهار در خاتم کاری بچهار اطاق باز میشود که ازارة آنها را با سنک مرمر زیر طاق و روی دیوارها را با مقرنس کاری و خطوط بنایی زینت داده اند.

در انتهای شاه نشین شرقی در خاتم کاری بزرگی شبستان مدرسه گشوده میشود و این شبستان از ۱۲ چشمه طاق پوشیده شده و تزئینات آن گره سازی و آجر کاری است و درهایی بطرف باغ سابق مدرسه و حوضخانه دارد.

طاق گنبد بزرگ مدرسه دوپوشه است و روی پوشش خارجی آن از کاشیهای زرد و لاجوردی و سفید و سحانی برزمینه فیروزه ای زینت یافته که مخصوصاً در روزهای آفتابی دورنمای آن بر زمینه نیلگون آسمان شفاف اصفهان جلوه و شکوه خاصی دارد. اطراف کیلویی گنبد کتیبه ایست بخط ثلث سفید که در آخر آن جمله خوانده میشود.

« کتبه عبدالرحیم الجزایری فی ۱۱۲۲ » پائین تر از این کتیبه یعنی روی گردنه گنبد را خطوط بنایی با کاشیهای الوان زینت میدهد و روی مرفته میتوان گنبد مدرسه چهارباغ را زیبا ترین گنبدهای ایران دانست.

در مشرق مدرسه ایوانی است که داخل آنرا کتیبه ای بخط محمد رضای امامی مورخ بسال ۱۱۱۹ و روی دیوارها و زیرطاق را کاشیهای خشتی و گره سازی و معقلی پوشانیده است. بالای نمای خارجی آن لچکی معرقی است که چند سال پیش نصب کرده اند و بعلمت بی مبالاتی درانتخاب مصالح قسمت عمده اش امسال فرو ریخت و اکنون مشغول تعمیر و تجدید آن میباشند.

اطراف نمای خارجی ایوان شمالی و داخل آن دو کتیبه بخط علی نقی الامامی فرزند محمد محسن امامی مورخ بسال ۱۱۱۹ و بخط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی است داخل ایوان نیز کاشیکاری و در عقب آن دالان مفصلی است دارای تزئینات معقلی و گره سازی و ازاره های مرمر و کتیبه ای بخط نستعلیق بر کاشی خشت لاجوردی شرح ذیل:

ابر عالمگیر گوهر قطرة بهر کرم	عالم آرا آفتاب دادودین سلطان حسین
آن شهنشاهی که باشد مردمان دیده را	از غبار آستانش عین نور و نور عین
آسمان میخواست تا آفاق را سنجد باو	که کیشان میزان شد و خورشید و ماهش گفتین
آنکه دست قدرت حق چار عنصر کرده است	در سرشتش مشتری و ماه را بانیرین
آنکه جدش سرنوشت خامه تقدیر را	خوانده در پیشانی مردم زین الاصبغین
ساخت با هم مسجد و مدرس چو علم باعمل	شد بتوفیق الهی کامیاب نشاتین

مسجد گردون اساسی چون سپهر آراسته
 شهر علمی مدرسه کردم غلطنه کشور است
 مایه عمر ابد در طول داود عرصه اش
 یافت چون اتمام این عالی بنا از جود شاه
 بهر تاریخ بنا و سال اتمامش نجیب
 مسجد سلطان عادل ماه اوج مشرقین
 ۱۱۱۸ کتبه محمد صالح
 کتبه دش را گوی سر طوق است گوی نیرین
 صد چو یونانش نهان در جیب بین الافتین
 عرض آن مرض عریض فکر دانار است عین
 داد چون سر کاری آقا کمالش زیب و زین
 مطلبی چون مهر و مه گرداند زیب خاقین
 مدرس عالیجناب شاه دین سلطان حسین
 ۱۱۱۹

در وسط دیوار شمالی این دالان در خاتم کاری بزرگی است که بچهار سوی

بلاز ارچه بلند باز میشود (وصف این بازار و کاروانسرای مادر شاه را که از ملحقات
 مدرسه چهارباغ و جزو موقوفات آن هستند بمقاله دیگر وا میگذارم) این سردر که
 اکنون متروک افتاده و از سکوهایی مرمر آن اثری باقی نیست دارای ازاره مرمر و
 کاشیکاری معرق لاجوردی بسیار گرانبهائی است . کتیبه داخل آت بخط ثلث سفید
 بر زمینه لاجوردی معرق بشرح ذیل میباشد (این کتیبه برای نخستین بار منتشر میشود)
 سمت راست :

امر بانشاء هذه المدرسة المباركة السلطان الاعظم الخاقان الانهم ... وسط :

خادم روضات الامم سادت سادات الامه ابوالمظفر (شاه سلطان حسین
 الصفوی الموسوی الحسینی بهادرخان) جعل الله تعالی بابه مآل السلاطین و جنباه مسافال لغواقین
 ولما صرفه ... سمت چپ :

فی بنائها خالص المال بفلوس البال اهدی ثوابها لمصومین الاربعة عشر علیهم السلام
 کتبه عبدالرحیم فی ۱۱۲۱ (قسمت بین الهالین با کاشی زرد نوشته شده و کلمه لمصومین
 در اصل چنین است)

بالا تر از این کتیبه سنگ مرمر یکپارچه ای قرار دارد که متأسفانه قسمتی از آن
 شکست برداشته است

در گوشه جنوب غربی مدرسه جای حوضخانه قدیم بنائی مرکب از چند اطلاق و يك سالن
 بزرگ جهت دبیرستان چهارباغ ساخته شده که بعات کوچکی صحن اخیراً آنرا بکتبخانه
 عمومی اصفهان تخصیص داده اند . سالن این بنا دارای گچ بریهای بسیار خوب و نمونه
 ترقی این صنعت در سالهای اخیر است .

شرح تعمیرات قدیم و جدید مدرسه چهارباغ بسیار مفصل است و اینجمله خلاصه ای از
 آن اشاره میشود .

در سال ۱۳۳۴ مرحوم سید المرعین از نجف بایران بازگشته . موقوفات مدرسه
 را از عم خود گرفت و شروع بتعمیر سردر بزرگ مدرسه کرد . سال بعد یعنی در ۱۳۳۵

ارتش تزاری روس وارد اصفهان شد و اموال مرحوم حاجی آقا نور الله را توقیف نموده از درآمد آن دورگنبد را چوب بست کردند و تعمیرات سر در را ادامه دادند تاریخ این تعمیرات در کاشیکاریهای نمای خارجی سر در اصلی دوجا نوشته شده (۱۳۳۵) بعد از رفتن راسها مرحوم سیدالعراقین شخصاً تعمیرات را تعقیب نمود و تاریخ این تعمیرات نیز در آخر کتیبه بالای ایوان شرقی (۱۳۴۶) و لچکی کاشی همان ایوان (۱۳۴۶) و روی در جدید مدرسه (۱۳۴۷) خوانده میشود

از سال ۱۳۱۴ شمسی اداره فرهنگ اصفهان تصدی موقوفات مدرسه را خود به عهده گرفت و تحت تعلیمات فنی اداره کل باستان شناسی تعمیرات ضروری مدرسه را خاتمه داد اکنون تعمیر قسمتهای دیگر مدرسه ادامه دارد و امید است بزودی خاتمه پذیرد و این اثر گرانبها همیشه زینت بخش شهر تاریخی اصفهان باشد.

پایان

رادیوم و سلولهای بدن

بنا بر آخرین تجاربی که صورت گرفته ثابت شده است که سلولهای جوان و تازه بیش از سلولهای پیر و کهنه از اشعه رادیوم متأثر میشوند و دلیل اختلاف تأثیر رادیوم در اجسام نیز همین است.

زر و سیم در آب دریا

آب دریا از ثروتمندترین گنجهای روی زمین است زیرا در آن انواع املاح و مواد کانی را میتوان یافت و از جمله مواد معدنی گرانبهای دریا زر و سیم است. اما مقدار نقره ای که در آب دریا میتوان یافت بمراتب بیش از زر و بنا بر آنچه علمای شیمی حساب کرده اند هزار بار بیشتر از آنست.

اعلان در ایام قدیم

از جمله آثاری که در شهر هرکولانوم (واقع در ایتالیا که زیر خاکستر آتش نشان مدفون شده بود) بدست آمده اعلاناتی است که از جانب حکومت شهر بر دیوارها بحروف درشت نگاشته شده و هنوز هم آشکار و قابل قرائت است.